

ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ДОШЛЮБНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДІ (за матеріалами етнографічних досліджень Одещини)

Упродовж історії існування український народ створив цілу систему прилучення молоді до громади, виховання в неї високих духовних і громадських якостей. Народна педагогіка виробила чимало форм гуртування молоді в товариства, братства, громади та ін. Подібно до того, як у місті влаштовувалися молодіжні клуби, звані бали тощо, в українському селі і містечку устанавлялися свої цікаві традиційні збирання молоді: вулиці, досвітки, вечоринці, вечірки, музики, кутки, колодки, село, вигін, стависько, поляна і т. ін. У своєму селі молодь зустрічалась ще й на святкуваннях, під час яких проводились танці, ігри, співи; наприклад, на Великдень збирался на «гойдалку»; у час співпраці — на толоки. За межами села збирался для проведення базарів та ярмарок. Ці локальні назви походили здебільшого від місця (вигін, стависько, вулиця, поляна) та часу проведення розваг (досвітки, вечірки, вечоринці)¹. Відбувалися вони переважно у вільний від польових сільськогосподарських робіт час: пізно восени та взимку. Наприклад, починалися вони найчастіше на Покрову (14 жовтня) або на Семена-літопроводця (14 вересня), в деяких селах після Богородиці (28 серпня) починалися «вулиці» (вечеринки). Ці різноманітні форми розваг та співпраці сприяли спілкуванню неодруженої молоді та були спрямовані на вибір шлюбного партнера, тому можливо їх об'єднати терміном «дошлюбне спілкування».

Народні форми дошлюбного спілкування молоді мають давнє походження. Їх збереження майже на всій території України до середини ХХ століття, а в деяких місцевостях — до наших часів свідчить про традиційну стійкість культури.

Дуже важливо те, що в основі народних форм розваг молоді передбачалося трудове виховання. Деякі спостережен-

ня з цього приводу були зроблені нами під час експедиційних етнографічних досліджень в Саратському, Білгород-Дністровському та Березівському районах Одеської області, зокрема, серед мешканців сел Михайлівка, Русько-Іванівка, Чистоводне, Демидове, Яковлівка (інформатори — жінки 1907—1930 рр. народження). Дівувати та парубкувати на Одещині починали з 18 років (Михайлівка, Русько-Іванівка, Чистоводне), в деяких селах — з 15—16 років (Демидове, Яковлівка). Головними осередками спілкування та підбору шлюбних пар в Україні були вечорниці, які можна вважати своєрідною школою підготовки молоді до сімейного життя². Для проведення вечорниць збиралися «по хатах» — по черзі у дівчат, тобто підшукували простору, зручну хату (але обов'язково питали дозволу у батьків дівчини на проведення вечорниць в їх оселі). Заборонялося збиратися в середу та п'ятницю (пістні дні). З собою дівчата приносили прядіння, вишивання, плетіння. Головною задачею кожної дівчини було показати свою майстерність. Робота завжди чергувалася з відпочинком: танцями, співами, жартами, іграми, оповіданнями. В селах Демидове та Яковлівка Березівського р-ну до наших часів пам'ятають деякі жартівливі пісні, які співали хлопці та дівчата. Наприклад:

Ой не ходи Грицю тай на вечорниці
Бо на вечорницях дівки-чарівниці.

Респонденти згадують, що грали в «кольцо», «жмурки». Танцювали «польку», «краковяк». Під час таких вечорів відбувалося ближче знайомство молоді. Якщо в селі було багато молоді, то збиралися «по кутах» — тобто кожний «кут» — окрема частина села мав свою хату для проведення вечорниць. Дівчата забезпечували все необхідне для проведення вечорниць: турбувалися про освітлення (керосинові лампи, каганці), опалення, їжу для спільної вечері. До заздалегідь вибраної хати приходили дівчата, які мешкали в межах цього «кута», це не стосувалося хлопців, які на відміну від дівчат мали право відвідувати вечорниці не тільки влюбому куті свого села, а й в сусідніх селах — роздивлялися, де є гарні та моторні дівчата (с. Михайлівка Саратського р-ну Одеської області, с. Демидове, с. Яковлівка Березівського р-ну). Траплялося й так, що парубкам дозволялося відвідувати вечорниці, або інші молодіжні збори на «чужій стороні» тільки «за магарич» (с. Демидове, с. Яковлівка Березівського р-ну Одеської області).

У народному середовищі здавна неабияке значення для подружнього життя надавалося такому факторові, як виникнення симпатій та взаємних почуттів між парубком та дівчиною — майбутніми нареченими. Ці почуття зароджувалися, як правило, під час вечорниць та інших форм дошлюбного спілкування молоді в традиційному українському суспільстві. Цілком природньо, що спілкування на вечорницях відбувалося не по принципу розподілу хлопці—дівчата, а по принципу розподілу майбутніх подружніх пар. За своїм змістом українські вечорниці аналогічні «посиделкам» у росіян, «вечеркам» у білорусів, болгарським «седянкам» т. ін.³

Можна погодитись з А. П. Пономарьовим, що вечорниці — багатофункціональне явище, яке спрямоване на розв'язання цілого комплексу молодіжних проблем: побутового, розважального, соціалізуючого плану. Спикретичність українських вечорниць проявляється в розмаїтті їх форм: досвітки, посиденькі, вулиці, музики, ігрища, оденьки, вечірки, кутки, колодки, забави тощо⁴.

Однією з найрозповсюдженіших розваг молоді в Україні і зокрема на Одещині були так звані «вулиці» (вечерінки) — своєрідні вечорниці дівчат і хлопців на свіжому повітрі «під хатою на скамейках» (с. Михайлівка Саратського р-ну, с. Демидове, с. Яковлівка Березівського р-ну). Під час проведення «вулиць» грали в різноманітні ігри, співали пісень. На «вулиці» збиралися по «своїм кутам» щовечора до початку польових робіт, а потім, коли починалася робота в полі — в неділю та святкові дні⁵. Кожний вечір, коли відбувалася «вулиця» (вечерінки), над селом лунали пісні. Дівчата намагалися дотримуватися «свого кута», а хлопці ходили по селу та роздивлялися де є гарні дівчата, але іноді траплялося так, що між парубками виникали бійки за дівчат, або ж з хлопців, які відвідували «вулиці» не на своєму «куті» вимагали «магарич» (це явище притамане майже всім селам Одещини).

Дуже цікавою формою святкового молодіжного дозвілля, а також однією з форм дошлюбного спілкування була «качеля» (гойдалка). Як згадують інформатори, починали «ставити» качелю (гойдалку) за тиждень до Великодня. Робили це заможні селяни, але іноді, її просто збиралися парубки та її будували гойдалку «при вогнищах» (с. Демидове, с. Яковлівка Березівського р-ну). Цікавим на наш погляд є той факт, що на Одещині «качелі» (гойдалки) бу-

ли досить різноманітними навіть в межах одного села. Наприклад, мешканці с. Демидове та с. Яковлівка Березівського р-ну згадують, що в цих селах на Великдень «загородами будували качелю», на якій каталися «по четверо на доске» — «як розгайдають, аж підлітаєш». Качелі були досить різноманітні: «кручені» та «доскові». На вулиці біля колодця була «карусель». У деяких заможних селян навіть була своя качеля, щоб «ногойдатися» сплачували хозятину крашанками, пасочками, або грошима.

Як відмічає О. Воропай, — звичай гойдатися на гойдалці був поширений на Херсонщині, південній Київщині, Таврії, Лівобережжі та Слобожанщині⁶. Гойдалка являла собою досить просту споруду: закопували в землю два стовпи, вгорі з'єднували їх перекладиною, з допомогою залізних кілець чіпляли дві голоблі, до яких внизу прикріплювали дошку.

Гойдалка (на Одещині її називали — качеля) на селі під час Великодня — це був центр розваги всього села: від самого ранку до пізнього вечора на перший, другий, третій (а іноді протягом тижня) день свят біля гойдалки (качелі) ройлися дівчата, нарубки, діти, літні люди. За можливість погойдатися треба було сплатити — робили це тільки парубки — сплачували крашанками або грошима. Біля качелі також грали в крашанки, танцювали, співали пісень. Стояла качеля приблизно місяць. Великодня гойдалка була не тільки в селах, а і в містах. В Одесі, аж до 30-х років нашого століття на Великдень була гойдалка разом з каруселею на Куликовому полі, біля головного двірця. Сюди збиралася маса людей, а найбільше молоді.

Дослідники вважають, що звичай гойдатися на гойдалці походить з сходу, де гойдалка була відома ще в старовинні часи. До слов'янських країн цей звичай міг прийти з Туреччини, бо саме в південних слов'ян, що були під турецьким впливом, гойдалка найулюбленіша весняна розвага. Тепер це тільки розвага, але в основі цього звичаю була мета очищатися повітрям від усього злого, що накопичилося за зиму. Хто очиститься — буде здоровий, хто не очиститься — буде хворіти⁷.

Різноманітні форми дошлюбного спілкування молоді були засобами дозвілля, спрямованими на вибір шлюбного партнера. У зв'язку з цим важко переоцінити їх значення в дошлюбному спілкуванні української молоді. В наш час, коли історичні та соціально-економічні умови зазнали ко-

рінних змін, традиційні форми дозвілля та колективної праці, які зберігали стійкість морально-етичних норм традиційного українського суспільства протягом тривалого часу в значній мірі втратили своє первісне призначення, але їх естетичний, етичний потенціал та народознавчу пізнавальність варто активно використовувати при вивченні культурно-історичних процесів будь-якого регіону України.

ПРИМІТКИ

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні (Історико-етнографічне дослідження). — К., 1988. — С. 18.
2. Пономарьов А. П. Українська етнографія (Курс лекцій). — К., 1994. — С. 230.
3. Він же. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине (Этносоциальные проблемы). — К., 1989. — С. 98.
4. Пономарьов А. П. Українська етнографія. — С. 231.
5. Олекса Воропай. Звичай нашого народу (Етнографічний нарис). — К., 1993. — С. 330.
6. Там само. — С. 282.
7. Там само. — С. 283.